

RAZGLEDI**VREDNOTENJE DRUŽBENE TRAJNOSTNOSTI MALEGA INDUSTRIJSKEGA MESTA: PRIMER VELENJA**

AVTORJI

dr. Jernej Tiran

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
jernej.tiran@zrc-sazu.si

dr. David Bole

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
david.bole@zrc-sazu.si

dr. Primož Gašperič

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
primoz.gasperic@zrc-sazu.si

dr. Jani Kozina

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
jani.kozina@zrc-sazu.si

dr. Peter Kumer

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
peter.kumer@zrc-sazu.si

dr. Primož Pipan

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
primoz.pipan@zrc-sazu.si

DOI: 10.3986/GV91204

UDK: 911.375:502.131.1(497.4Velenje)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Vrednotenje družbene trajnostnosti malega industrijskega mesta: primer Velenja

Namen prispevka je poskus vrednotenja družbenega vidika trajnostnega razvoja Velenja, ki v evropskem merilu sodi med mala industrijska mesta. Pri vrednotenju smo uporabili v tujini uveljavljeno orodje Social Sustainability Framework in ga prilagodili lokalnemu kontekstu. Ugotovili smo, da je Velenje mesto z visoko stopnjo družbene trajnostnosti v treh od štirih ocenjenih sklopov: dobrin in družbene infrastrukture,

družbenega in kulturnega življenja ter vpliva, ki ga ima lokalno prebivalstvo na razvoj. Največja slabost mesta je slabša prilagodljivost in prožnost kot posledica na dveh večjih podjetjih temelječega gospodarstva. Ocenjujemo, da ima uporabljeno orodje veliko uporabno vrednost za urbano načrtovanje in urbani razvoj.

KLJUČNE BESEDE

trajnostni razvoj, mala in srednje velika mesta, družbene razmere, razvoj, industrija, urbana politika, prostorsko načrtovanje, Slovenija

ABSTRACT

Assessing the social sustainability of a small industrial town: the case of Velenje

The purpose of the article was to evaluate the social sustainability of Velenje, which falls into the category of small industrial towns on the European scale. The evaluation was done by using Social Sustainability Framework, an established tool that was adjusted to the local context. It was determined that Velenje is a town with a high level of social sustainability both in the areas of goods and social infrastructure, social and cultural life, as well as the influence that the local inhabitants have on development. The town's greatest disadvantage is its reduced adaptability level and flexibility, which is the consequence of an economy based on only two major companies. We believe that the tool has the potential to be useful for urban planning and development.

KEY WORDS

sustainability, small and medium-sized towns, social conditions, development, industry, urban policy, spatial planning, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 24. julija 2019.

1 Uvod

Mala in srednje velika mesta (v nadaljevanju: mala mesta) so v Evropi pomemben gradnik urbanih sistemov. V tem tipu mest, kamor uvrščamo tista z več kot 5000 in manj kot 50.000 prebivalci ter več kot 300 prebivalcev/km² (Servillo s sodelavci 2014), živi 27 % evropskega prebivalstva (Servillo, Atkinson in Hamdouch 2017). Zanje je med drugim značilen nadpovprečen delež zaposlenih v industriji (Servillo s sodelavci 2014). V malih industrijskih mestih naj bi v Evropi živela okrog petina prebivalstva (Koceva s sodelavci 2016). Podobno ali še celo v večji meri to velja tudi za Slovenijo: v občinah z malimi mesti živi celo 66 % prebivalstva, pri čemer jih je 36 % zaposlenih v industriji, kar je 6 % več od državnega povprečja (Bole, Kozina in Tiran 2017; 2019).

Glede na razmeroma velik prebivalstveni in gospodarski pomen malih industrijskih mest je presenetljivo, da med raziskovalci niso deležna bolj poglobljene obravnave. Raziskave jih večinoma obravnavajo kot razvojno problematične ter gospodarsko, družbeno in okoljsko ranljive v primerjavi z mesti z razvitim storitvenim sektorjem, temelječim na ustvarjalnosti in znanju (Lampič 2007; Fol in Cunningham-Sabot 2010; Martinez-Fernandez s sodelavci 2012; Vaishar, Zapletalová in Nováková 2016; Hamdouch, Demaziere in Banovac 2017). Vendar nekatere raziskave kažejo, da slika ni tako »črno-bela« in da gre za tip mest, ki ima v nekaterih pogledih celo boljše razvojne in socio-ekonomske kazalnike (Meili in Mayer 2017; Bole, Kozina in Tiran 2019) ter specifično družbeno in gospodarsko okolje – industrijsko kulturo –, ki lahko pozitivno vpliva na prihodnji razvoj (Harfst, Wust in Nadler 2018; Pipan 2018). Z vidika trajnostnega razvoja gre za specifičen tip mest, ki zahteva samostojno obravnavo.

Prevladujoča razvojna paradigma človeštva, ki se je osredotočala na gospodarsko rast, je v drugi polovici 20. stoletja privedla do drastičnega povečanja okoljskih pritiskov, pa tudi naraščanja socialnih razlik, zlasti v državah v razvoju (Plut 2005). Naraščajoče zavedanje o nevdržnosti takšnega razvojnega modela je v drugi polovici 80. let 20. stoletja privedlo do odmevnega Brundtlandinega poročila in uveljavitve paradigme trajnostnega razvoja (WCED 1987). Znotraj nje posebno mesto, poleg gospodarskega in okoljskega, zavzema tudi družbeni steber, ki pa je bil v primerjavi z ostalima še do nedavnega zapostavljen, teoretično podhranjen in vsebinsko nedorečen (na primer Dempsey s sodelavci 2011; Åhman 2013; Eizenberg in Jabareen 2017). Dandanes se pojavlja vedno več poskusov njegove konceptualizacije in operacionalizacije (Shirazi in Keivani 2017), počasi, a vztrajno pa se uveljavlja tudi v praksi: vedno več globalnih akterjev, vladnih agencij, univerz, stanovanjskih akterjev ter krajev in mest, zlasti v gospodarsko razvitem svetu, prepozna pomen družbene trajnostnosti, zlasti v kontekstu urbane razvoja (Woodcraft 2012). Za slovenski prostor je prav tako veljalo, da je družbeni vidik trajnostnega razvoja v primerjavi z gospodarskim in okoljskim slabše preučen, a se stanje predvsem v zadnjem desetletju spreminja. Tako je Statistični urad Republike Slovenije opredelil kazalnike trajnostnega razvoja za državno raven, med katerimi so pomembno zastopane tudi družbene vsebine (Suvorov, Rutar in Žitnik 2010), podobno tudi v projektu Kazalniki blaginje v Sloveniji (2015). Tudi v strokovni literaturi najdemo nekaj del, ki so na različnih prostorskih ravneh na podlagi različnih kazalnikov vrednotila udejanjanje trajnostnega razvoja tudi z družbenega vidika, na primer na ravni izbrane regije (Ferreira 2006) ali za potrebe primerjave med malimi mesti (Cigale 2007) ali statističnimi regijami (Vintar Mally 2018), ne pa tudi na ravni posameznih mest.

Namen prispevka je poskus vrednotenja družbene trajnostnosti na primeru Velenja, ki se s 25.327 prebivalci (Prebivalstvo ... 2019) in 58,9 % delovnih mest v sekundarnem sektorju (Delovno ... 2015) uvršča med mala do srednje velika industrijska mesta. Bliskovit povojni razvoj, multikulturalnost in izrazit rudarsko-industrijski značaj, ki se odraža tudi v bogati snovni in nesnovni industrijski dediščini, delajo to mesto zanimiv raziskovalni objekt za analizo družbenega vidika trajnostnega razvoja. Pri vrednotenju smo se oprli na orodje *Social Sustainability Framework* (Woodcraft s sodelavci 2011) in ga nekoliko prilagodili lokalnemu in nacionalnemu kontekstu. Prispevek tako skuša odgovoriti na dve raziskovalni vprašanji: prvič, kakšna je stopnja družbene trajnostnosti v Velenju, ter drugič, ali je orodje *Social*

Sustainability Framework uporabno tudi za prepoznavanje razvojnih izzivov malih industrijskih post-socialističnih mest.

2 Družbena trajnostnost

Družbeno trajnostnost se največkrat omenja kot enega od treh stebrov trajnostnega razvoja, poleg gospodarskega in okoljskega (Purvis, Mao in Robinson 2019). Iskanje konsenza o definiciji družbene trajnostnosti je dolgotrajno in težavno. V literaturi najdemo številne opredelitve, zaradi česar se bolj kot jasno dorečen in zamejen pojem spreminja v krovni izraz (Shirazi in Keivani 2017). Interpretacije pojma se dotikajo filozofskih, političnih in praktičnih polj, kot so enakost, demokracija, socialna pravičnost, socialna varnost, temeljne človekove potrebe, okoljska etika, družbene vrednote, kulturne tradicije in načini življenja (Woodcraft 2012). Družbena trajnostnost se v literaturi pojavlja v obliki mnogo pogosteje uporabljanih in temeljiteje raziskanih konceptov, kot so trajnostna skupnost, družbeni kapital, družbena kohezija in socialna vključenost (Dempsey s sodelavci 2011). Dodaten izziv sta prepletenost treh stebrov trajnostnega razvoja in dejstvo, da so družbeni vidiki neločljiv del gospodarskega in okoljskega stebra, poleg tega pa med njimi prihaja do konfliktov (Campbell 1996). Posledično prihaja tudi do poskusov uvedbe četrtega, kulturnega stebra (Hawkes 2001). Veliko širino in težavno zamejitev področja odseva tudi ena od bolj splošnih definicij, ki družbeno trajnostnost opredeljuje kot »... ustvarjanje trajnostnih, uspešnih krajev, ki spodbujajo blagostanje in razumejo potrebe ljudi, ki tam živijo in delajo ...« (Woodcraft s sodelavci 2011, 16).

Tako kot pri definiciji družbene trajnostnosti tudi pri opredelitvi njenih razsežnosti ni enotnega pogleda, čeprav se v literaturi večinoma pojavljajo podobne vsebine. Dempsey s sodelavci (2011) v eni od najbolj uveljavljenih konceptualizacij razlikujejo med družbeno enakostjo s poudarkom na dostopnosti družbene infrastrukture in stanovanj ter trajnostnostjo skupnosti, ki zaobjema družbeno interakcijo, družbeno participacijo, stabilnost skupnosti, skupnostni ponos in varnost. Pojem je bil s temi vsebinami nekajkrat empirično izmerjen in preverjen v razmerju do značilnosti grajenega okolja (na primer Bramley s sodelavci 2009; Kytä s sodelavci 2016). Podobno je pojem konceptualiziral Rashidfarokhi s sodelavci (2018), ki razlikuje med šestimi (enakovrednimi) glavnimi področji: enakostjo, socialno vključenostjo, družbeno kohezijo, družbenim kapitalom, participacijo skupnosti in varnostjo. Nekoliko drugače pa družbeno trajnostnost razumeta Eizenberg in Jabareen (2017), ki pri iskanju ključnih razsežnosti pojma izhajata iz tveganja, v glavnem okoljskega, povezanega s podnebnimi spremembami. Okvir družbene trajnostnosti po njunem mnenju sestavljajo štirje koncepti: pravičnost, varnost, okolju prijazni proizvodnja, potrošnja in vrednote ter fizične oblike mesta.

Številni raziskovalci poudarjajo praktični pomen družbene trajnostnosti za prostorsko in urbaniščno načrtovanje in spremljanje urbanega razvoja (Darchen in Ladouceur 2013; Kytä s sodelavci 2016; Rashidfarokhi s sodelavci 2018). Pojem je bil velikokrat empirično izmerjen na različnih območjih, na različnih prostorskih ravneh (soseska, mesto, regija) ter z različnih vidikov (izčrpen pregled teh študij je v Shirazi in Keivani 2017), vendar pa se koncept le počasi uveljavlja v načrtovalski praksi. Eno od redkih in širše uveljavljenih tovrstnih orodij so leta 2011 razvili v britanski nevladni organizaciji *Social Life*, po naročilu priznanega britanskega podjetja *The Berkeley Group*. Koncept so iz teoretičnega pojma pretvorili v praktično orodje *Social Sustainability Framework*, ki je uporabno za razvoj in načrtovanje ter izdelavo strategij za izboljšanje družbene trajnostnosti krajev. Pri določitvi ključnih razsežnosti in elementov, so se avtorji oprli na dokaze, kaj dela soseske uspešne in prijetne za bivanje (Woodcraft s sodelavci 2011; Woodcraft 2012). Orodje je bilo do danes preizkušeno in uporabljeno v več kot 20 soseskah angleških mest, pa tudi drugod po svetu (Danska, Švedska, Avstralija, Brazilija, Južna Koreja). V okviru mednarodnega raziskovalnega projekta *BRIGHT FUTURE* (Medmrežje 1) je bilo leta 2018 prvič preizkušeno tudi v kontekstu malih industrijskih mest (nizozemski Heerlen, finski Kajaani, britanski Corby, romunski Fieni, slovensko Velenje) ter namesto na ravni sosesk na mestni ravni.

3 Metodologija

Za merjenje stopnje družbene trajnostnosti v Velenju smo uporabili omenjeno orodje *Social Sustainability Framework* (Woodcraft s sodelavci 2011; Woodcraft 2012; Bacon in Caistor-Arendar 2014) ter se odločili za kombinacijo klasičnih kvantitativnih in kvalitativnih metod ter participativnega raziskovanja. Metodološki okvir orodja je sestavljen iz štirih enakovrednih vsebinskih sklopov in njihovih prvin, ki so pomembne za doseganje družbene trajnostnosti: dobrine in družbena infrastruktura, družbeno in kulturno življenje, glas in vpliv ter prilagodljivost in prožnost.

Sklop **dobrine in družbena infrastruktura** se nanaša na storitve, ki zadovoljujejo potrebe prebivalcev na področju temeljnih človekovih funkcij, kot so izobraževanje, zdravje, prosti čas, oskrba in promet. **Družbeno in kulturno življenje** se osredotoča na kakovost in širino družbenih odnosov, blaginjo in lokalno identiteto. **Glas in vpliv** zaobjema dožemanje prebivalstva o njihovem vplivu na kraj in stopnjo participacije v javnem življenju. Sklop **prilagodljivost in prožnost** pa obsega tiste fizične, gospodarske in družbene lastnosti kraja, ki omogočajo razvoj in rast skupnosti ter možnost prilagajanja spreminjajočim se okoliščinam.

Metodološki okvir orodja je širok, prožen ter omogoča in priporoča kombiniranje različnih metod. Na eni strani se osredotoča na pregled obstoječe literature in statističnih podatkov, na drugi strani pa na kvalitativne metode, zlasti intervjuje z relevantnimi deležniki in participativne delavnice. Orodje smo pred začetkom analize nekoliko vsebinsko prilagodili: dodali smo nekatere prvine, ki so pomembne za razvoj (malih) industrijskih mest, nekatere vsebinsko sorodne pa smo združili.

V prvi fazi dela smo za omenjene vsebinske sklope preučili obstoječo literaturo (članke, knjige, občinske strategije in podobno), pridobili razpoložljive statistične podatke ter se oprli na ugotovitve v enem od prejšnjih delovnih paketov projekta, izhajajoče iz več kot 19 daljših, polstrukturiranih intervjujev s predstavniki gospodarstva, civilne družbe, občine, znanosti in kulture ter 33 krajših, uličnih intervjujev z naključnimi prebivalci Velenja (Kozina s sodelavci 2018). Nato smo prepoznali vrzeli v znanju,

EMA WEIXLER

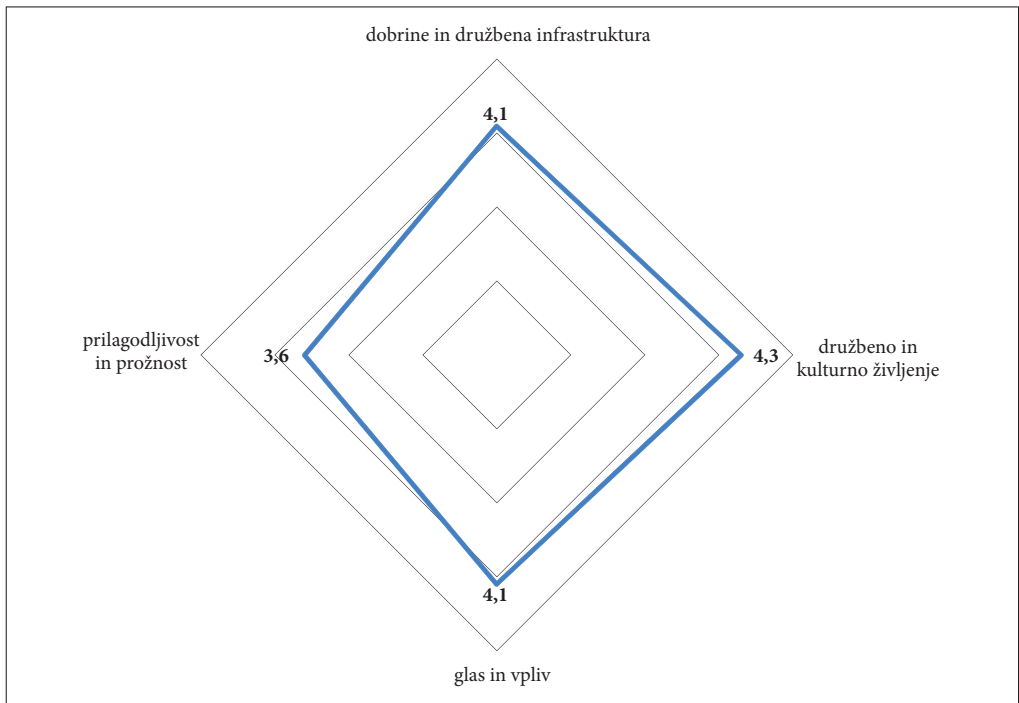
Slika 1: Preveritev ocene družbene trajnostnosti z lokalnimi deležniki na participativni delavnici v Velenju.

ki smo jih skušali zapolniti še z 11 dodatnimi strukturiranimi intervjuji z ustreznimi sogovorniki (Tiran s sodelavci 2018). Pozneje smo kakovost prvin ovrednotili na 5-stopenjski lestvici. Ocena temelji na primerjalni analizi stanja v Velenju, Sloveniji in drugih mestnih občinah na podlagi statističnih podatkov, ugotovitev iz literature in spoznanjih iz intervjujev.

V drugi fazi dela smo v Velenju novembra 2018 izvedli participativno delavnico, ki se jo je udeležilo 17 lokalnih predstavnikov različnih sektorjev, izbranih po »modelu četverne vijačnice« (angleško *quadruple helix model*): gospodarstvo, civilna družba, občina ter znanost in kultura. Delavnica je bila izvedena pod vodstvom zunanega izvajalca z bogatimi izkušnjami z organizacijo in vodenjem tovrstnih dogodkov. Začela se je s kratko predstavitvijo projekta in namena delavnice, spoznavanjem udeležencev in ogrevalno vajo – iskanjem asociacij na izbrane ključne besede. Udeležence smo nato seznanili s konceptom družbene trajnosti, jim predstavili preliminarne rezultate našega dela v obliki poenostavljene matrike in jim razdelili liste papirja, na katerih so lahko izrazili (ne)strinjanje s posameznimi ugotovitvami. Nato so se udeleženci glede na znanje in interes razvrstili v štiri omizja, pri čemer je vsako obravnavalo posamezen vsebinski sklop, in matriko komentirali, dopolnjevali ali spreminjali (slika 1). Delavnica se je zaključila s poročanjem po skupinah in plenarno razpravo. Po delavnici smo pridobljene odzive analizirali in sintetizirali ter nato oblikovali končno oceno družbene trajnosti. V poznejših mesecih sta sledili še dve delavnici, na katerih smo rezultate vrednotenja uporabili kot izhodišče za nadaljnje delo.

4 Ocena družbene trajnosti

Rezultat vrednotenja je bila matrika, sestavljena iz 30 prvin v štirih sklopih, ki smo jo prikazali tabelarično (preglednica 1), povprečne ocene po sklopih pa grafično (slika 2). Znotraj sklopa dobrin in

Slika 2: Povprečne ocene sklopov družbene trajnosti.

družbene infrastrukture, družbenega in kulturnega življenja ter glasu in vpliva je bila ocena razmeroma podobna: večina prvin je bila ocenjenih z zelo dobro (4) ali odlično (5), večjih slabosti in pomanjkljivosti je bilo malo. Nekoliko slabše stanje smo ugotovili pri prilagodljivosti in prožnosti, kar je posledično pritegnilo največ pozornosti v nadaljevanju participativnega procesa. Na delavnicah smo uporabili nekoliko poenostavljeno različico matrike s ključnimi prednostmi in slabostmi (preglednica 2). V naslednjih podglavjih so ocene podrobneje opisane in utemeljene.

4.1 Dobrine in družbena infrastruktura

»V bistvu nikoli v tej mladi zgodovini nismo v našem okolju dopuščali, da bi ljudje ostali sami, da bi ostali brez pomoči«. (predstavnik občine)

Industrijsko-rudarska tradicija, multikulturalnost in razvito prostovoljstvo so v Velenju izdatno pripomogli k oblikovanju zavesti o pomenu medsebojne pomoči (Kozina s sodelavci 2018). Poudarjena je skrb za dostop do storitev in prostorov za vse družbene skupine, pri čemer se velika pozornost posveča ranljivim skupinam, kot so otroci, mladostniki, starejši, invalidi, brezdomci, socialno ogroženi in

Preglednica 1: Ocena družbene trajnosti v Velenju po posameznih sklopih in prvinah.

DOBRINE IN DRUŽBENA INFRASTRUKTURA	DRUŽBENO IN KULTURNO ŽIVLJENJE
kakovostno in dostopno izobraževanje	sobivanje različnih družbenih skupin
dostopnost zdravstvene oskrbe	dojemanje kraja od znotraj in zunaj
promet, ki zadovoljuje potrebe vseh uporabnikov	medsosedski in medčloveški odnosi
prostor za lokalna društva in organizacije	odnosi med mestnimi predeli
skrb za ranljive skupine	kakovost bivanja in blaginja
ponudba prostočasnih dejavnosti	občutek pripadnosti
kakovost in raznovrstnost javnih prostorov	lokalna identiteta
	občutek varnosti
GLAS IN VPLIV	PRILAGODLJIVOST IN PROŽNOST
zaupanje v občino in njene organe	tradicija inovacij in odprtosti za spremembe
kakovost lokalnih upravljaljskih struktur	uporaba in sprejemanje novih tehnologij
odzivnost občine in institucij na lokalne težave	spodobnost prilagajanja demografskim spremembam
lokalni aktivizem in politična participacija	spodobnost prilagoditve spremenjenim gospodarskim razmeram, vključno z izobraževalnimi ustanovami in ravno znanja
obstoj neformalnih skupin in združenj	številčnost in kakovost zaposlitvenih možnosti
vključenost različnih družbenih skupin v vplivna lokalna združenja	ponovna uporaba in razvoj nekdanjih industrijskih objektov
stopnja vključenosti prebivalcev pri izdelavi uradnih razvojnih strategij	obseg neizkoriščenega prostora in prilagodljivih prostorov
občutek vpliva na širšem območju	

Legenda: 1 = zelo slabo, 2 = slabo, 3 = dobro, 4 = zelo dobro, 5 = odlično

migranti. V Velenju izvajajo številne storitve in programe s področja socialnega varstva, ki jih vodijo javne in nevladne organizacije, katerih dejavnost sofinancira občina (na primer prostovoljski klub MC Udarnik, poletno varstvo za otroke, center dnevnih aktivnosti za starejše občane). Na zelo razvit socialni čut kaže tudi sprejeta Strategija razvoja socialnega varstva za obdobje 2014–2020, kjer so podani številni ukrepi za pomoč ranljivim skupinam (Gričar Ločnikar in Remic Novak 2014).

Dostopnost zdravstvene oskrbe je primerljiva s stanjem v Sloveniji. V Velenju ni bolnišnice (so pa v bližnjih Celju, Topolšici in Slovenj Gradcu), osnovno zdravstveno varstvo zagotavlja Zdravstveni dom Velenje, kjer pa naj bi se kakovost storitev postopoma slabšala zaradi organizacijskih in finančnih težav (Tiran s sodelavci 2018). V Velenju je število zdravnikov rahlo nižje od slovenskega povprečja, nadpovprečno pa je število medicinskih sester (Podatki o zdravstvu ... 2018).

Prometni sistem temelji na avtomobilu, saj se z njim opravi 60 % poti (Halilović 2014; Celostna ... 2017). V zadnjih desetletjih so se širile v glavnem površine za motorni promet, zato je delež poti, opravljenih peš ali s kolesom, manjši, kot bi lahko bil glede na razmeroma ugodne geografske danosti. Občina se počasi začenja zavedati neenakih mobilnostnih možnosti in je v zadnjih letih sprejela nekatere ukrepe, kot so brezplačni javni prevoz (*Lokalc*), sistem izposoje koles (*Bicy*) ter brezplačni prevozi za starejše in gibalno ovirane (*Kamerat*). Za prihodnje načrtovanje je zelo pomembna nedavno sprejeta Celostna prometna strategija (2017), ki v ospredje postavlja trajnostno mobilnost.

Glede na velikost mesta je v Velenju na voljo veliko izobraževalnih možnosti do visokošolske ravni. V vrtcih in osnovnih šolah skrbijo za širše izobraževanje (obiskovanje kulturnih ustanov, predstav) ter krepitev lokalne pripadnosti. Velenje je vodilno v Sloveniji na področju izobraževanja odraslih po zaslugi Ljudske univerze Velenje, kjer vodijo številne inovativne izobraževalne programe (Medmrežje 2). Pomemben je tudi SAŠA inkubator, ki organizira neformalne in mehke oblike razvojno usmerjenega izobraževanja (Medmrežje 3). Glavni pomanjkljivosti izobraževalnega sistema v kraju sta zlasti odsotnost srednješolskih netehničnih programov (na primer vzgojiteljske in zdravstvene smeri) in razdrobljen razvoj visokega šolstva. V občini so sicer tri višje- in visokošolske ustanove, ki ponujajo izobraževanja tehničnih, okoljevarstvene in energetske smeri, vendar nekateri intervjuvanci menijo, da visokošolski sektor nima prave vizije in ni dovolj povezan z gospodarstvom (Tiran s sodelavci 2018).

V občini zelo spodbujajo društveno dejavnost, med drugim z brezplačnim najemom občinskih prostorov za društva. Povezanost in sodelovanje se kaže tudi v številnih kulturnih prireditvah, v organizacijo katerih so pogosto vključeni tudi lokalni prebivalci (Tiran s sodelavci 2018). Med kulturnimi in muzejskimi ustanovami so z vidika vsebin in prostorov najbolj dominantni Muzej Velenje, Muzej premogovništva Slovenije in Dom kulture Velenje. Zelo je razvito mladinsko delovanje, ki ga usmerja Mladinski center Velenje ter je središče ustvarjanja in dogajanja za mlade. To se odraža v obliki vsakoletnega devetdnevnega mednarodnega Festivala mladih kultur Kunigunda. V Velenju organizirajo in gostijo tudi največji otroški festival v Sloveniji, Pikin festival.

Velenje je mesto z velikim deležem mestnih zelenih površin (največ med vsemi mestnimi občinami v Sloveniji znotraj območij stavbnih zemljišč; Nacionalno ... 2016) in javnega prostora, namenjenega druženju in kakovostnemu preživljanju prostega časa, kot so parki (na primer večnamenski Sončni park), trgi (na primer Titov trg), otroška igrišča (nekatera tudi za gibalno ovirane otroke), rekreacijske poti in velenjska promenada (Poles 2013). Mesto ima tudi veliko kakovostne športno-rekreacijske infrastrukture (na primer Rdeča dvorana, Mestni stadion Velenje, smučarske skakalnice). V načrtu je izgradnja večnamenskega prireditvenega prostora ob Velenjskem jezeru, kjer že zdaj obratuje Velenjska plaža (Medmrežje 4; Tiran s sodelavci 2018). V mestu je tudi veliko vrtičkarskih območij, ki se načrtno urejajo vse od leta 1977, ko je začelo rasti Kunta Kinte, prvo slovensko vrtičkarsko naselje (Kozina s sodelavci 2019).

4.2 Družbeno in kulturno življenje

»Mi smo navajeni, da smo multikulturno mesto. In to je del nas. Noben »bavbav« ni iti na neko prireditev, ki jo organizira bošnjaška ali romska skupnost. To je del nas že od malega, mi smo s tem zrastle. Že tudi naše mame, očetje.« (predstavnica civilne družbe)

Pretekli in sodobni družbenogospodarski razvojni model se odražata v zelo pestri etnični sestavi velenjskega prebivalstva. Priseljenci iz držav nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci – Bošnjaki, Srbi, Hrvati in kosovski Albanci – so po podatkih Popisa prebivalstva iz leta 2002 predstavljali približno četrtno mestnega prebivalstva. Sobivanje med ljudmi je navkljub različni narodnosti in verski pripadnosti zgledno (Bučar Ručman 2015), enako pa velja tudi za odnose med mestnimi predeli (Kozina s sodelavci 2018). Mesto se ponaša z velikim socialnim kapitalom, ki se kaže v veliki navezanosti na sosesko in trdnih sosedskih vezeh (Ograjenšek in Cirman 2015). Nekateri intervjuvanci izpostavljajo, da medkulturno sožitje in uspešno integracijo priseljencev v družbo podpirajo izobraževalni programi, ki jih izvajajo osnovne šole, nevladne organizacije in Ljudska univerza Velenje, ustanova za izobraževanje odraslih (Tiran s sodelavci 2018).

Eden od temeljev dobrih medsebojnih odnosov so vrednote. Najpomembnejše vrednote v Velenju so solidarnost, družbena enakost, medsebojna pomoč, tovarištvo, strpnost in delovna etika (Strategija ... 2017; Kozina s sodelavci 2018), ki so hkrati temeljne vrednote industrijske družbe in socializma. Izvirale naj bi iz posebnih odnosov, ki so jih razvili rudarji med nevarnim skupinskim delom v premogovniku (Hudales 2015) in so močno prisotne tudi v drugih rudarskih mestih (na primer Matošević 2011). Te vrednote je dandanes moč zaslediti tudi v nekaterih družbenih praksah: v Velenju zelo razvito prostovoljstvo je najverjetneje dediščina kolektivizma, enega od temeljnih načel socializma.

Visoko stopnjo družbene kohezivnosti načenjajo odnosi med »avtohtonim« prebivalstvom in zaprto, v lokalno okolje slabo integrirano albansko govorečo manjšino. Javnost je nedavno negodovala nad novico, da so morali v velenjskem zdravstvenem domu dodatno zaposliti osebo z znanjem albanskega jezika, kar bi premostilo težave s komunikacijo. Negativno nastrojen odnos do albanske skupnosti so razpihovali tudi anonimni zapisi na lokalnem spletnem forumu *Velenje.com*. Novodobna nestrpnost ni omejena samo na odnos do albanske skupnosti. V delu lokalne skupnosti se je pojavilo močno nasprotovanje vzpostavitvi izpostave azilnega doma; poleti 2018 so se na več lokacijah v mestu pojavili plakati z nacistično ikonografijo. Nekateri sogovorniki so opozorili tudi na ksenofobijo »starih«, v družbo že integriranih in slovenskega jezika večjih priseljencev proti »novim«, četudi gre za pripadnike iste etnične skupine (Tiran s sodelavci 2018).

Kakovost bivanja in blaginja sta v mestu na razmeroma visoki ravni. Stanovanjski fond je v primerjavi s starejšimi industrijskimi in rudarskimi mesti boljši po starosti stanovanj in opremljenosti s temeljno infrastrukturo, a je po drugi strani povprečna uporabna površina na stanovalca s 26,2 m² najnižja med slovenskimi mestnimi občinami (Stanovanjski standard 2015), ena najvišjih gostot prebivalstva med slovenskimi mesti (Tiran 2013) pa se odraža v najvišjem deležu prebivalcev v prenaseljenih stanovanjih (Nacionalno ... 2016). Velenje je ena od najbolj varnih mestnih občin v Sloveniji: prebivalci se v mestu počutijo varne (Kolenc 2016), stopnja kriminalitete je pod državnim povprečjem (Obsojeni ... 2016). Prebivalcem je na voljo veliko možnosti za kakovostno preživljanje prostega časa (glej poglavje 4.1). Vse naštetu se odraža v razmeroma visoki stopnji zadovoljstva prebivalcev z življenjem v Velenju (Strateški ... 2008; Cirman in Ograjenšek 2014), v velikem skupnostnem ponosu, občutku pripadnosti in razviti lokalni identiteti, kar izpostavljajo številni intervjuvanci (Kozina s sodelavci 2018). Po drugi strani pa je v velikem delu slovenske javnosti prisotna stereotipna podoba o Velenju kot umazanem industrijskem mestu s številnimi socialnimi problemi, kar se mestne oblasti trudijo spremeniti (Kozina s sodelavci 2018).

4.3 Glas in vpliv

»V Velenju je povsem normalno, da za isto mizo sedijo rudar, zdravnik, profesor in narkoman«. (predstavnik znanosti in kulture)

Zaupanje mestnega prebivalstva in gospodarstvenikov v občinske strukture je precejšnje. Predstavniki podjetij in civilne družbe se čutijo slišane, sprejete in v večini primerov tudi upoštevane. Za mesto je značilen sloves dobrega notranjega sodelovanja. Družbeni sektorji so medsebojno dobro povezani, načrtno vodeni ter vsak s svojo vizijo in ambicioznimi načrti. Na številnih področjih je prisotna ideja povezovanja in doživljanja skupnosti (Kozina s sodelavci 2018). K temu veliko pripomorejo številni konvencionalni mehanizmi in digitalna orodja, ki omogočajo participativno in vključujoče upravljanje. Civilna družba podaja pobude prek sej občinskega sveta, na katerih sodelujejo predstavniki mestnih četrti in krajevnih skupnosti ter prek sej mestnih četrti in krajevnih skupnosti, na katerih sodelujejo predstavniki občine. Zaradi majhnosti mesta izmenjava informacij tudi na neformalni ravni dobro poteka. Mestne četrti in krajevne skupnosti imajo na svojih spletnih straneh že dalj časa urejeno rubriko »predlogi in pobude«, medtem ko je občina kot celota to storitev prek spletišča *pobude.velenje.si* vzpostavila leta 2018. Prebivalci Velenja so hkrati aktivni in se občasno samoorganizirajo tudi prek spletnih forumov in družbenih omrežij. Vse to vpliva na dobro sodelovanje med občino in njenimi prebivalci. Pobude in težave se rešujejo v realnem času oziroma v okviru možnega (Tiran s sodelavci 2018).

V občini so razvite številne oblike participacije, ki temeljijo na kolektivni družbeni zavesti in identiteti ter segajo vse do začetkov nastanka mesta v zgodnjem obdobju socializma. Takrat je bilo od skupnostnih akcij značilno predvsem udarniško delo, danes pa je mesto prežeto s prostovoljstvom, društvenim življenjem ter močno sindikalno in strankarsko organiziranostjo. Intervjuvanci med zelo dejavnimi prostovoljci izpostavljajo zlasti mlade (Kozina s sodelavci 2018). V primerjavi z drugimi mestnimi občinami so velenjska društva dejavnejša predvsem na področju kulture, strokovnih združenj, športa in rekreacije ter humanitarnih in invalidskih organizacij (Podatki o društvih ... 2018). Občina različnim oblikam participacije nudi podporne mehanizme v obliki brezplačnih prostorov ter (so)financiranja javnih del, programov in projektov (Kozina s sodelavci 2018).

Vključenost lokalnega prebivalstva v odločevalske procese je na zadovoljivi ravni, vendar ima pri tem preveliko vlogo strankarska pripadnost. S pomočjo »prave« politične usmeritve (stranke Socialni demokrati, ki ima že od leta 1994 svojega župana in večino v mestnem svetu) je možno določene interese hitreje in učinkoviteje uveljaviti. Čeprav so dobri projekti večinoma podprti ne glede na politično ozadje, so v odločevalski proces vključeni pogosto eni in isti ljudje. Pogost pojav je tudi politično kadrovanje v občinskih javnih službah. K vsemu naštetemu veliko prispeva pasivnost ostalih političnih strank in nizka stopnja angažiranosti strankarsko neopredeljenih deležnikov (Kozina s sodelavci 2018). Nekateri intervjuvanci izpostavljajo nižjo stopnjo sodelovanja javnosti pri izdelavi uradnih razvojnih strategij mesta, kjer je do sedaj prevladoval pristop od zgoraj navzdol (Tiran s sodelavci 2018).

Na širšem regionalnem in državnem območju ima Velenje močan vpliv. Poleg tega, da je šesto največje mesto v Sloveniji in glavno zaposlitveno središče Šaleške regije, prek energetskega sektorja oskrbuje kar tretjino slovenskih potreb po električni energiji. V preteklosti so bili na čelu glavnih zaposlovalcev predvsem domačini, ki so navzven znali zastopati interese svojega mesta, hkrati pa so skrbeli za družbeno odgovornost podjetij (zlasti premogovnika). Na ta način je imela lokalna skupnost pomemben vpliv na razvoj okolja, infrastrukture ter izobraževalnih in socialnih programov. Nekateri intervjuvanci opozarjajo, da se družbena odgovornost podjetij s prihodom menedžerjev, ki v zadnjih letih ne izhajajo več iz domačega okolja (TEŠ), prodajo podjetij v tuje roke (Gorenje) in vdorom neoliberalne družbeno-gospodarske etike zlagoma zmanjšuje, zlasti v razmerju do sanacije okolja in razvoja izobraževanja. Na ta način lokalna skupnost izgublja svoj vpliv, kar ogroža doseženo visoko raven življenja v mestu (Kozina s sodelavci 2018).

4.4 Prilagodljivost in prožnost

»Je pa seveda naše videnje tudi, da poizkušamo z nekimi inovativnimi pristopi iskati rešitve, s katerimi bi lahko transformirali to energetiko tudi v zeleno energijo. [...] Imamo izobraževalne sisteme v Velenju, ki so kompatibilni s tovrstno gospodarsko dejavnostjo in bi bila velika škoda, če bi dejali, da se energetike po Premogovniku Velenje več ne gremo.« (predstavniki občine)

Največja ranljivost Velenja, ki lahko ogrozi prihodnji razvoj, je odvisnost od dveh največjih podjetij – *Premogovnika Velenje* in *Gorenja*, ki zagotavljata slabo polovico delovnih mest v občini. Prvemu že dalj časa preti zaprtje – po nekaterih pozivih naj bi se to namesto leta 2054, ko se izteče življenjska doba TEŠ 6, zgodilo že leta 2030 –, drugi pa je izrazito izvozno usmerjena družba z več kot 90 % prodaje na tujih trgih (Tiran s sodelavci 2018). Oba imata mnogo hčerinskih podjetij, od katerih je večina preveč odvisna od matičnih podjetij ali državnih subvencij (Grgič 2018; Tiran s sodelavci 2018). Kljub temu se je mesto doslej zelo uspešno spopadalo z gospodarskimi krizami in spreminjajočimi političnimi razmerami, tudi po zaslugi razvitih krajevnih praks sodelovanja in dialoga med različnimi deležniki.

Z vidika prilagajanja spremenjenim gospodarskim razmeram je zelo pomemben SAŠA inkubator, ki ga občina intenzivneje podpira od leta 2014. Pod njegovim okriljem delujoča zagonska podjetja so leta 2017 ustvarila 23 delovnih mest. Podjetniški inkubator je del tradicionalne inovacijske in poslovne kulture v Velenju, na temelju katere so zrastle mnoga uspešna mala podjetja. Ravno njihovi predstavniki pa izpostavljajo velike težave s pridobivanjem proizvodnih prostorov po ugodnih cenah ali zemljišč zanje. Zato so se mnoga preselila iz občine, ostala slovenska in tuja podjetja pa niso bila zainteresirana za investiranje v nove proizvodne zmogljivosti (Tiran s sodelavci 2018).

Po mnenju starejših malih podjetnikov je občina naredila premalo za dolgoročno diverzifikacijo gospodarstva ter zmanjšanje odvisnosti od energetike in proizvodnje gospodinskih aparatov. Ranljivost gospodarstva utrjuje tudi »knapovska mentaliteta«, ki poleg pozitivnih elementov, kot sta solidarnost in medsebojna pomoč, vsebuje tudi elemente klientelizma, zaprtosti, neambicioznosti in resigniranosti (Kozina s sodelavci 2018). Namesto diskurza o razvoju turizma, ki ima v luči diverzifikacije gospodarstva sicer velik potencial, in nujnosti gradnje hitre ceste do Savinjske doline bi moralo biti po mnenju nekaterih intervjuvancev težišče razmišljanja na razvoju podjetništva, prestrukturiranju obstoječe industrije in iskanju mednarodnih investitorjev izven obstoječih gospodarskih panog, kar bi privlačilo bolj izobražene in usposobljene delavce (Kozina s sodelavci 2018).

Ustvarjalnost in inovativnost Velenja sta sicer na visoki ravni. Med drugim se kažete z zelo močno koncentracijo prijav patentov, ki je s 5,8 patenta na 1000 prebivalcev najvišja med mesti tega velikostnega reda v Sloveniji (Kozina in Bole 2018). Premogovnik Velenje je utemeljitelj mednarodno priznane Velenjske odkopne metode (Jeromel, Medved in Likar 2010), imetnik mednarodnega patenta za odkopavanje premoga v debelih premogovnih slojih ter se uvršča med najbolj tehnološko razvite in projektantsko usposobljene rudnike v Jugovzhodni Evropi (Jamnikar 2019). Za spodbujanje inovativnosti v Gorenju skrbi Korporativna univerza Gorenje. Znanje in izkušnje podjetij *EsoTech* in *Eurofins Erico*, ki sta usmerjeni v razvoj novih tehnologij za sanacijo okolja, se prenašata naprej v Visoki šoli za varstvo okolja. Z vidika ustvarjalnosti je pomembna tudi nedavno razvita izobraževalno-razvojna platforma projekta Vzorčno mesto, ki se ukvarja z inovativnimi interaktivnimi izobraževalnimi pristopi (Tiran s sodelavci 2018). Gospodarstvo je sicer manj vpeto v proces izobraževanja kot nekoč (Kozina s sodelavci 2018).

Velenje se pogosto označuje kot »mesto mladih«, vendar se sooča z demografskimi izzivi, kot sta staranje prebivalstva in izseljevanje (izobraženih) mladih. Indeks staranja je sicer nižji od povprečja za celotno Slovenijo, a se je delež starejših od 65 let od leta 2000 do danes več kot podvojil in obsega 17,8 % prebivalstva (Prebivalstvo ... 2019). Demografska podoba in demografski potencial se slabšata hitreje kot v ostalih slovenskih mestnih občinah (Kotnik 2019). Občina se tega problema zaveda in ima

zelo dobro razvite socialne programe za izboljšanje kakovosti življenja starejših (Tretja ... 2013). Negativen selitveni prirast je tesno povezan z begom možganov, ki naj bi bil v zadnjem času še posebej izrazit. Mladi se po študiju drugod po Sloveniji ali v tujini ne vračajo domov, saj so preveč kvalificirani glede na trenutno ponudbo delovnih mest za manj kvalificirano delovno silo (Tiran s sodelavci 2018).

Velenje ima dobre pogoje za morebitno prihodnjo širitev in je nanjo dobro pripravljeno. Predlog občinskega prostorskega načrta (Medmrežje 5) predvideva dovolj zemljišč za stanovanjsko gradnjo in omogoča širitev mesta za tretjino zdajšnjega obsega (Tiran s sodelavci 2018). Velenje ima še neizkoriščene potencialne v razvoju nekdanjih industrijskih objektov (na primer stara elektrarna in klasirnica), ki že dalj časa propadajo. Primer dobre prakse na tem področju je objekt Stare pekarnice, ki so ga leta 2012 revitalizirali in ponudili v uporabo kulturnim in umetniškim društvom, trenutno pa ga preurejajo v kulturni center.

Preglednica 2: Poenostavljena matrika s ključnimi prednostmi in slabostmi družbene trajnosti v Velenju po posameznih sklopih.

	KLJUČNE PREDNOSTI	KLJUČNE SLABOSTI
DOBRINE IN DRUŽBENA INFRASTRUKTURA	<ul style="list-style-type: none"> • raznovrstnost in kakovost izobraževalnih ustanov do visokošolske ravni, vključno z izobraževanjem odraslih, • vseprisotna podpora kulturnemu dogajanju, • kakovostni javni in skupnostni prostori, • pomoč ranljivim skupinam 	<ul style="list-style-type: none"> • razvoj visokega šolstva v fragmentih, • prometni sistem temelji na avtomobilu namesto na hoji, kolesarjenju in javnem prevozu
DRUŽBENO IN KULTURNO ŽIVLJENJE	<ul style="list-style-type: none"> • povezanost skupnosti, medkulturno sodelovanje, • temeljne vrednote: medsebojna pomoč, solidarnost, družbena enakost, strpnost, • močna lokalna identiteta in občutek pripadnosti kraju, • visoka kakovost življenja v kraju (kakovost bivanja, varnost) 	<ul style="list-style-type: none"> • naraščajoča nestrpnost do neavtohtonega prebivalstva, • zaprtost in neintegriranost albanske skupnosti
GLAS IN VPLIV	<ul style="list-style-type: none"> • visoka stopnja zaupanja in sodelovanja med občino, gospodarstvom in civilno družbo, • vzpostavljeni mehanizmi za sodelovanje ter podajanje pobud in predlogov občanov, • razvite oblike participacije kot dediščina kolektivne družbene zavesti in identitete 	<ul style="list-style-type: none"> • (pre)velika vloga strankarske pripadnosti pri odločevalskih procesih, • zmanjševanje vpliva lokalne skupnosti na razvoj kraja zaradi zmanjševanja družbene odgovornosti podjetij
PRILAGODLJIVOST IN PROŽNOST	<ul style="list-style-type: none"> • ustvarjalnost in inovativnost (mladih), dovzetnost za nove tehnologije • zagotovljen prostor za morebitno prostorsko širitev (stanovanja, gospodarstvo) • nastajanje novih, manjših in raznolikih podjetij • velik potencial turizma v luči diverzifikacije gospodarstva 	<ul style="list-style-type: none"> • bipolarno in ranljivo gospodarstvo (odvisnost od dveh večjih podjetij) • nejasna prihodnost po zaprtju premogovnika • izseljevanje izobraženih mladih • »knapovska mentaliteta«: zaprtost, klientelizem, strah pred inteligenco

5 Ovrednotenje kakovosti in uporabnosti orodja

Orodje za ocenjevanje družbene trajnostnosti je bilo v Velenju prvič uporabljeno na primeru post-socialističnega malega industrijskega mesta, a se je izkazalo za razmeroma univerzalno in ustrezno. Dobro so ga sprejeli predstavniki lokalnega okolja na delavnicah. Rezultati vrednotenja imajo veliko aplikativno vrednost: pozneje smo jih namreč uporabili kot podlago za prepoznavanje družbenih inovacij, ki predstavljajo možno pot za reševanje najbolj perečih izzivov mesta.

Po oblikovanju končne ocene družbene trajnostnosti so udeleženci na drugi delavnici razvrstili po pomembnosti deset slabosti oziroma lokalnih razvojnih problemov, prepoznanih v poenostavljeni matriki (preglednica 2). Trije najpomembnejši problemi so bili iz sklopa prilagodljivosti in prožnosti: 1) ranljivo, na dveh podjetjih temelječe gospodarstvo, 2) nejasna usoda po zaprtju premogovnika ter 3) izseljevanje izobraženih mladih. Zanimivo je, da so se v javnosti pogosto omenjane težave in konflikti z albansko skupnostjo, po razvrščanju, znašle povsem na dnu seznama. Za tri ključne probleme smo na zadnji, tretji delavnici z udeleženci iskali praktične rešitve, pri čemer smo se naslonili na čedalje bolj popularen koncept družbenih inovacij.

Prikazano orodje za ocenjevanje družbene trajnostnosti je smiselno uporabiti v načrtovalske ali razvojne namene, na primer med izdelavo prostorskega načrta, spremljanjem razvoja ali v sklopu revitalizacije posamezne soseske ali mesta kot celote. Orodje zaobjema večino prvin doslej nekoliko zapostavljene koncepta družbene trajnostnosti in ga uspešno prenaša iz teorije v prakso. Pri ocenjevanju je mogoče kombinirati kvantitativne in kvalitativne metode. Rezultate razvrščanja problemov po pomenu je mogoče uporabiti tudi v obliki uteži za posamezne prvine ali sklope.

Orodje v ospredje postavlja participativni pristop ter v procesu daje veliko vlogo lokalnim strokovnjakom in zainteresiranim prebivalcem, ki imajo možnost aktivno sodelovati v procesu ocenjevanja. To je pozitivno, saj imajo ti praviloma večjo zmožnost kritičnega mišljenja v primerjavi z lokalnimi oblastmi ter bolj poznajo lokalno okolje in njegove izzive v primerjavi z zunanjimi izvajalci. Participativni pristop je pomemben tudi zato, ker aktivna udeležba lokalne skupnosti v raziskovalnem procesu zagotavlja, da so prostorski ali razvojni načrti usklajeni z njihovimi dejanskimi družbenimi potrebami, interesi in pričakovanji (Podmenik in Bembič 2015; Bole, Šmid Hribar in Pipan 2017), to pa vodi v udeležanje trajnostnega razvoja (Poljak Istenič 2019). Hkrati je tovrsten pristop primeren v postsocialističnem okolju, kjer so nekatere raziskave pokazale, da so lokalne skupnosti zaradi značilnega družbenopolitičnega razvoja odtujene in pasivizirane glede javne participacije ter civilnega udejstvovanja (Greenberg 2010; Poljak Istenič in Kozina 2020).

Uporabljeno orodje ima tudi nekatere pomanjkljivosti. Kljub vložnemu trudu nekateri relevantni sogovorniki, zlasti predstavniki gospodarstva in občinskih oblasti, niso želeli sodelovati v participativnem procesu, kar postavlja pod vprašanje reprezentativnost mnenj in nepristranskost končnih ocen. V nekaterih primerih je bilo zaradi pomanjkanja podatkov in virov stanje težko primerjati z drugimi slovenskimi mesti ali zaradi neobstoječih meril težko podati objektivno in nedvoumno oceno. Vse ocene se nanašajo na mesto kot celoto, pri čemer bi bilo, zlasti pri oceni dostopnosti do dobrin in družbene infrastrukture, smiselno izdelati dodatne analize za posamezne četrti in krajevne skupnosti ter razkriti morebitne razlike in vrzeli v ponudbi. Nekatere prvine, kot je dostopnost stanovanj, v vrednotenje niso bile vključene, čeprav jih kot pomembne izzive prepoznavajo nacionalni urbani strateški dokumenti (Nacionalno ... 2016). Ocene prvin bi bilo smiselno dodatno preveriti z različnimi kvantitativnimi metodami, kot je anketiranje lokalnega prebivalstva, ki v procesu ocenjevanja, razen prek posameznih predstavnikov civilne družbe, ni sodelovalo.

V drugih pilotnih mestih v projektu *BRIGHT FUTURE* so imeli podobno izkušnjo z uporabo orodja: izkazalo se je za primerno in uporabno za oceno prednosti in slabosti mest ter prepoznavanje razvojnih izzivov, ravno tako pa so na delavnici pogrešali nekatere pomembne deležnike ali v javnem življenju že tako slabše zastopane družbene skupine. Orodje je bilo med udeleženci delavnice dobro sprejeto, je bil pa večkrat izražen pomislek, da bodo rezultati »obležali v predalu«. Delavnice so prisotnim

omogočile, da so se med seboj spoznali in povezali, kar je pripomoglo k grajenju skupnosti. Izmed rezultatov vrednotenja, ki so skupni vsem sodelujočim mestom, pa velja izpostaviti beg možganov in negativno podobo mest v očeh zunanjih opazovalcev (Gordon 2019).

6 Sklep

Velenje je industrijsko mesto z visoko stopnjo družbene trajnosti. To je zasluga prodornega in inovativnega gospodarstva, pozitivnih pridobitev jugoslovanskega samoupravnega socializma, zlasti na področju družbene infrastrukture in socialnih politik, poudarjenih vrednot, kot so solidarnost, medsebojna pomoč in strpnost, ki izhajajo tudi iz industrijskega dela, ter pretekle družbene odgovornosti podjetij, ki se sicer polagoma zmanjšuje. Največja ranljivost mesta je njegovo monostrukturno gospodarstvo in negotova prihodnost največjih zaposlovalcev, Gorenja in Premogovnika Velenje. Vendar se je mesto doslej uspešno spopadalo s krizami in šoki (okoljska kriza, izguba jugoslovanskega trga, gospodarske krize), je družbeno kohezivno in zaradi dobrega notranjega sodelovanja utegne prebroditi negotovo prihodnost, tudi s pomočjo bogate tradicije družbenega inoviranja. Eden od teoretskih prispevkov našega dela je ugotovitev oziroma potrditev, da je družbeni steber neločljivo povezan zlasti z gospodarskim stebrom trajnostnega razvoja.

Uporabljeno orodje se je kljub nekaterim pomanjkljivostim izkazalo kot prenosljivo, celovito, vključujoče ter sposobno prepoznavati ključne razvojne probleme in izzive malega industrijskega mesta znotraj družbenega stebra trajnostnega razvoja. Orodje za ovrednotenje družbene trajnosti je primerno tudi zato, ker je raziskovalcem odstrlo skrite težave in konflikte, ki niso imeli toliko strokovne ali medijske pozornosti. Zato upamo, da bo v prihodnje uporabljeno v urbanističnem načrtovanju ter razvoju tudi v ostalih slovenskih mestih in mestnih občinah.

Zahvala: Prispevek temelji na raziskovalnem programu Geografija Slovenije (P6-0101), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, ter mednarodnem projektu BRIGHT FUTURE, ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Obzorje 2020 v okviru programa JPI Urban Europe. Zahvaljujemo se tudi Kaji Cunk in Emi Weixler iz Kulturno izobraževalnega društva PiNA za kakovostno organizacijo in izvedbo participativne delavnice. Iskrena hvala tudi udeležencem delavnice in intervjuvancem za sodelovanje v raziskavi.

7 Viri in literatura

- Åhman, H. 2013: Social sustainability–society at the intersection of development and maintenance. *Local Environment* 18-10. DOI: <https://doi.org/10.1080/13549839.2013.788480>
- Bacon, N., Caistor-Arendar, L. 2014: Measuring social sustainability in Sutton. Medmrežje: http://www.social-life.co/media/files/Sutton_Social_Sustainability_Nov14.pdf (19. 7. 2019).
- Bole, D., Kozina, J., Tiran, J. 2017: National analysis of Slovenian small and medium-sized industrial towns. BRIGHT FUTURE project report, ZRC SAZU. Ljubljana. Medmrežje: https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/wp2_analiza_si_v3.pdf (16. 5. 2019).
- Bole, D., Kozina, J., Tiran, J. 2019: Socioeconomic performance of small and medium-sized industrial towns: the Slovenian perspective. *Moravian Geographical Reports*. (v recenziji)
- Bole, D., Šmid Hribar, M., Pipan, P. 2017: Participatory research in community development: A case study of creating cultural tourism products. *Acta Universitatis Carolinae Geographica* 52-2. DOI: <https://doi.org/10.14712/23361980.2017.13>
- Bramley, G., Dempsey, N., Power, S., Brown, C., Watkins, D. 2009: Social sustainability and urban form: evidence from five British cities. *Environment and Planning* 41-9. DOI: <https://doi.org/10.1068/a4184>

- Bučar Ručman, A. 2015. Analiza migracij in odnosov v multikulturni skupnosti: Primer mestne občine Velenje. Dve domovini 41.
- Campbell, S. 1996: Green cities, growing cities, just cities? Urban planning and the contradictions of sustainable development. *Journal of the American Planning Association* 62-3. DOI: <https://doi.org/10.1080/01944369608975696>
- Celostna prometna strategija Mestne občine Velenje. Velenje, 2017. Medmrežje: <https://www.velenje.si/files/default/0-MOV/Datoteke/2017/CPS/CPS%20MOV%20Publikacija%20www.pdf> (17. 10. 2019).
- Cigale, D. 2007: Social indicators of sustainable development of small towns in Slovenia. *Sustainable Development of Small Towns*. Ljubljana.
- Cirman, A., Ograjenšek, I. 2014: Community satisfaction in post-socialist cities: factors and implications. *Lex localis* 12-2. DOI: <https://doi.org/10.4335/12.2.249-265>(2014)
- Darchen, S., Ladouceur, E. 2013: Social sustainability in urban regeneration practice: a case study of the Fortitude Valley Renewal Plan in Brisbane. *Australian Planner* 50-4. DOI: <https://doi.org/10.1080/07293682.2013.764909>
- Delovno aktivno prebivalstvo po sektorju zaposlitve, občine, Slovenija. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2015.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., Brown, C. 2011: The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development* 19-5. DOI: <https://doi.org/10.1002/sd.417>
- Eizenberg, E., Jabareen, Y. 2017: Social sustainability: A new conceptual framework. *Sustainability* 9-1. DOI: <https://doi.org/10.3390/su9010068>
- Ferreira, A. 2006: Ocena razvoja Zgornje Gorenjske z vidika okoljske, socialne in ekonomske trajnosti. *Geografski vestnik* 78-2.
- Fol, S., Cunningham-Sabot, E. 2010: Déclin urbain et shrinking cities: Une évaluation critique des approches de la décroissance urbaine. *Annales de Géographie* 119-674. DOI: <https://doi.org/10.3917/ag.674.0359>
- Greenberg, J. 2010: 'There's nothing anyone can do about it': Participation, apathy, and 'successful' democratic transition in postsocialist Serbia. *Slavic Review* 69-1.
- Gordon, C. 2019: Identifying social innovations in industrial towns: a comparative perspective. *BRIGHT FUTURE D4.3 Synthesis Report, Social Life*. London. Medmrežje: https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/wp4_synthesis_report_final_0310.pdf (18. 10. 2019).
- Grgič, M. 2018: Preverite, kdo je dobil največ državne pomoči: Največ pomoči za železnice, rudnik in energetiko. *Delo*, 23. 8. 2018. Medmrežje: <https://www.delo.si/gospodarstvo/novice/preverite-kdo-je-dobil-najvec-drzavnih-pomoci-84142.html> (18. 10. 2019).
- Gričar Ločnikar, I., Remic Novak, K. 2014: Strategija razvoja socialnega varstva v Mestni občini Velenje za obdobje od 2014 do 2020. Velenje. Medmrežje: <http://arhiva.velenje.si/0-www-4/Datoteke/2014/Razno/strategija-knjizica%2022x14%20HQ.pdf> (20. 6. 2019).
- Halilović, N. 2014: Pregled kolesarjenju nevarnih mest v Velenju in predlog njihovih izboljšav. Zaključna seminarska naloga, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Hamdouch, A., Demaziere, C., Banovac, K. 2017: The socio-economic profiles of small and medium-sized towns: Insights from European case studies. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie* 108-4. DOI: <https://doi.org/10.1111/tesg.12254>
- Harfst, J., Wust, A., Nadler, R. 2018: Conceptualizing industrial culture. *GeoScape* 12-1. DOI: <https://doi.org/10.2478/geosc-2018-0001>
- Hawkes, J. 2001: The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning. Melbourne.
- Hudales, J. 2015: Življenje v novem mestu: Velenje in njegove urbane identitete 1945–1960. Ljubljana.
- Jamnikar, S. 2019: Tehnološka naprednost in inovativnost Premogovnika Velenje v mednarodnem merilu (ustni vir).
- Jeromel, G., Medved, M., Likar, J. 2010: An analysis of the geomechanical processes in coal mining using the Velenje mining method. *Acta Geotechnica Slovenica* 7-1.
- Kazalniki blaginje v Sloveniji. Ljubljana, 2015. Medmrežje: <http://www.kazalniki-blaginje.gov.si/> (23. 10. 2019).

- Koceva, M. M., Brandmüller, T., Lupu, I., Önnersfors, Å., Corselli-Nordblad, L., Coyette, C. (ur.) 2016: Urban Europe: Statistics on Cities, Towns and Suburbs. Luxembourg.
- Kolenc, N. 2016: Občutek varnosti občanov Mestne občine Velenje. Diplomsko delo, Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru. Maribor.
- Kotnik, K. 2019: Demografske spremembe – oblikovalec nove »stare« družbe (primer Mestne občine Velenje). Demografske spremembe in regionalni razvoj, Regionalni razvoj. Ljubljana.
- Kozina, J., Bole, D. 2018: The impact of territorial policies on the distribution of the creative economy: tracking spatial patterns of innovation in Slovenia. Hungarian Geographical Bulletin 67-4. DOI: <https://doi.org/10.15201/hungeobull.67.3.4>
- Kozina, J., Bole, D., Gašperič, P., Kumer, P., Pipan, P., Tiran, J. 2018: Locals' narratives: case study town of Velenje, Slovenia. BRIGHT FUTURE project report, ZRC SAZU. Medmrežje: https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/t3.3_report_velenje_final_en.pdf (6. 5. 2019).
- Kozina, J., Šmid Hribar, M., Poljak Istenič, S., Tiran, J., Halilović N. 2019: Družbeni učinki urbanega kmetijstva. Georitem 31. Ljubljana.
- Kyttä, M., Broberg, A., Haybatollahi, M., Schmidt-Thomé, K. 2016: Urban happiness: context-sensitive study of the social sustainability of urban settings. Environment and Planning B: Planning and Design 43-1. DOI: <https://doi.org/10.1177/0265813515600121>
- Lampič, B. 2007: Slovenska in moravska mala mesta na poti k sonaravnosti. Sustainable development of small towns. Ljubljana.
- Martinez Fernandez, C., Audirac, I., Fol, S., Cunningham-Sabot, E. 2012: Shrinking cities: Urban challenges of globalization. International Journal of Urban and Regional Research 36-2. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01092.x>
- Matošević, A. 2011: Pod zemljom: antropologija rudarenja u Labinštini u XX. stoljeću. Zagreb. Medmrežje 1: <http://www.lu-velenje.si/> (31. 5. 2019). Medmrežje 2: <https://www.sasainkubator.si/> (31. 5. 2019). Medmrežje 3: <http://www.mc-velenje.si/> (31. 5. 2019). Medmrežje 4: <https://www.velenje.si/uprava-organi-obcine/11731> (6. 6. 2019). Medmrežje 5: <https://www.velenje.si/e-obcina/javne-objave-razpisi/javne-razgrnitve/11735> (15. 7. 2019).
- Meili, R., Mayer, H. 2017: Small and medium-sized towns in Switzerland: Economic heterogeneity, socio-economic performance and linkages. Erdkunde 71-4. DOI: <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2017.04.04>
- Nacionalno poročilo o urbanem razvoju – HABITAT III. Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja. Ljubljana, 2016. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/porocilo_urbani_razvoj_HabitatIII.pdf (15. 7. 2019).
- Ograjenšek, I., Cirman, A. 2015: Internal city marketing: Positive activation of inhabitants through supported voluntarism. Ekonomski vjesnik 28-S.
- Obsojeni polnoletni in mladoletni po občinah stalnega prebivališča, Slovenija, letno. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2016. Medmrežje: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__13_kriminaliteta__01_statistika_toz_sodisc__10_13722_obsojene_kazalniki/1372201s.px/ (1. 7. 2019).
- Pipan, T. 2018: Neo-industrialization models and industrial culture of small towns. GeoScape 12-1. DOI: <https://doi.org/10.2478/geosc-2018-0002>
- Plut, D. 2005: Teoretična in vsebinska zasnova trajnostno sonaravnega napredka. Dela 23. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.23.59-113>
- Podatki o družtvih v Sloveniji. Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve. Ljubljana, 2018.
- Podatki o zdravstvu po slovenskih občinah. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2018.
- Podmenik, D., Bembič, M. 2015: Novi raziskovalni pristopi v družbeni geografiji: participativno akcijsko raziskovanje. Geografski vestnik 87-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV87207>
- Poles, R. 2013: Velenje, sprehod skozi mesto moderne. Velenje. Medmrežje: <https://www.velenje.si/files/default/brosure/predstavitev-mesta-2013.pdf> (16. 5. 2019).

- Poljak Istenič, S. 2019: Participatory urbanism: creative interventions for sustainable development. *Acta geographica Slovenica* 59-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.5142>
- Poljak Istenič, S., Kozina, J. 2020: Participatory planning in a post-socialist urban context: experience from five cities in Central and Eastern Europe. *Participatory Research and Planning in Practice*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-28014-7_3
- Prebivalstvo po velikih in petletnih starostnih skupinah in spolu, naselja, Slovenija, letno. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2019. Medmrežje: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__05_prebivalstvo__10_stevilo_preb__20_05C50_prebivalstvo_naselja/05C5002S.px/ (1. 6. 2019).
- Purvis, B., Mao, Y., Robinson, D. 2019: Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability Science* 14-3. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
- Rashidfarokhi, A., Yrjänä, L., Wallenius, M., Toivonen, S., Ekroos, A., Viitanen, K. 2018: Social sustainability tool for assessing land use planning processes. *European Planning Studies* 26-6. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2018.1461811>
- Servillo, L. A., Atkinson, R., Russo, A. P., Sýkora, L., Demazière, C., Hamdouch, A. 2014: Small and medium sized towns in their functional territorial context. Final report, ESPON. Luxembourg.
- Servillo, L., Atkinson, R., Hamdouch, A. 2017: Small and medium-sized towns in Europe: conceptual, methodological and policy issues. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 108-4. DOI: <https://doi.org/10.1111/tesg.12252>
- Shirazi, M. R., Keivani, R. 2017: Critical reflections on the theory and practice of social sustainability in the built environment – a meta-analysis. *Local Environment* 22-12. DOI: <https://doi.org/10.1080/13549839.2017.1379476>
- Stanovanjski standard. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2015. Medmrežje: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__08_zivljenjska_raven__25_STANOVA-NJA__02_08611-stanovanja_OBC/0861101S.px/ (8. 5. 2019).
- Strategija razvoja in trženja turizma v Mestni občini Velenje 2017–2021, Verzija 2.0. Velenje, 2017. Medmrežje: <https://www.velenje.si/files/default/0-MOV/Datoteke/2017/Strategija%20razvoja%20in%20tr%20c%20beenja%20turizma%20v%20MOV%20april%202017.pdf> (17. 10. 2019).
- Strateški razvojni dokument Mestne občine Velenje. Velenje, 2008. Medmrežje: <https://www.velenje.si/files/default/brosure/Strategija%20razvoja%20MOV%202008.pdf> (1. 6. 2019).
- Suvorov, M., Rutar, T., Žitnik, M. 2010: Kazalniki trajnostnega razvoja za Slovenijo. Ljubljana.
- Tiran, J. 2013: Vpliv izbora metode na vrednost gostote prebivalstva. *Geografski vestnik* 85-1.
- Tiran, J., Bole, D., Gašperič, P., Kozina, J., Kumer, P., Pipan, P., Repolusk, P. 2018: Assessing social sustainability: case study town of Velenje, Slovenia. BRIGHT FUTURE project report, ZRC SAZU. Medmrežje: https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/t4.1_zrc_sazu_final_report_v2.pdf (14. 5. 2019).
- Tretja generacija v skupnosti mestne občine Velenje. Vodnik po socialnih programih. Velenje, 2013. Medmrežje: <https://www.velenje.si/files/default/brosure/vodnik-po-socialnih-programih.pdf> (15. 7. 2019).
- Vaishar, A., Zapletalová, J., Nováková, E. 2016: Between urban and rural: Sustainability of small towns in the Czech Republic. *European Countryside* 8-4. DOI: <https://doi.org/10.1515/euco-2016-0025>
- Vintar Mally, K. 2018: Regional differences in Slovenia from the viewpoint of achieving Europe's sustainable development. *Acta geographica Slovenica* 58-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.3309>
- WCED – World commission on environmental and development: Our common future – Brundtland report. Oxford, 1987.
- Woodcraft, S. 2012: Social sustainability and new communities: Moving from concept to practice in the UK. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.12.204>
- Woodcraft, S., Bacon, N., Caistor-Arendar, L., Hackett, T. 2011: Design for Social Sustainability: A Framework for Creating Thriving New Communities. Medmrežje: http://www.social-life.co/media/files/DESIGN_FOR_SOCIAL_SUSTAINABILITY_3.pdf (1. 6. 2019).

8 Summary: Assessing the social sustainability of a small industrial town: the case of Velenje

(translated by Živa Malovrh)

The purpose of the article was to evaluate the social sustainability of Velenje, which falls under the category of small and medium-sized industrial towns on the European scale. These are an important element of the urban system in Europe, however, many studies regard them as problematic and economically, socially, and environmentally vulnerable. However, some research shows that this situation is not as black-and-white as it seems and that this type of town even has better developmental indicators in some aspects and a specific social and economic environment – industrial culture – that can have a positive influence on the future development.

In terms of the paradigm of sustainable development, the social pillar deserves special attention; it had been neglected until recently compared to the economic and environmental dimensions, theoretically undernourished and unclear. The social sustainability is slowly but surely being used in practice, but, with rare exceptions, remains largely unexplored in the Slovenian area among researchers, policy-makers and decision-makers, at least on the city level.

In order to measure the level of social sustainability in Velenje, we used the internationally established Social Sustainability Framework tool (Woodcraft 2012), which is one of the few tools of its kind that have been used in planning practices. It was also being tested for the first time in the context of small industrial towns within the BRIGHT FUTURE international research project. The tool was somewhat adjusted to the local and national context and a combination of classical quantitative and qualitative methods of participatory research was used. The tool's methodological framework consists of four equal themes and their elements that are pertinent to achieve social sustainability. These are:

- amenities and social infrastructure that meet the locals' needs in terms of basic human functions, such as education, health, leisure, retail, and transport;
- social and cultural life that focuses on the quality and breadth of social relationships, including safety and well-being;
- voice and influence, which encompass the locals' perception of their influence on the town and the level of participation in public life;
- adaptability and flexibility, which include those physical, economic, and social features of the town that enable the development and growth of the community and the capability to adapt to changing circumstances.

Based on the existing literature, statistical data, interviews, and results comparisons with Slovenia and other city municipalities, the quality of the elements were evaluated based on a 5-level scale. Finally, the results were verified at a participatory workshop, which was attended by 17 representatives from different sectors, selected according to the quadruple helix model: economy, civil society, local government, and academia and culture.

The evaluation result was a matrix, consisting of 30 elements across four themes. It was determined that Velenje is a town with a high level of social sustainability. This is the virtue of a propulsive and innovative economy, the positive effects of Yugoslavian self-management socialism, especially in the area of establishing a social infrastructure and policies, emphasizing values that stem from industrial labour, such as solidarity, mutual help and tolerance, and the companies' social responsibility of the past, but which has been somewhat diminishing. The town's greatest weakness is undoubtedly its mono-structured economy and the uncertain future of Gorenje and the coal mine, the two largest employers. However, the town has managed to successfully tackle the crises and shocks so far (environmental crisis in the 1980s, the loss of the Yugoslav market in 1991, the global financial and economic crisis in 2008), so it is socially cohesive and its good internal collaboration might help it overcome an uncertain future, in part because of the rich tradition of social innovation.

This was the first time the tool for assessing the social sustainability was applied to a post-socialist small industrial town, but it still turned out to be transferrable, comprehensive, inclusive, and capable of recognizing the developmental problems and challenges of a small industrial town within the social pillar of sustainable development. The disadvantages of the used tool and results are mostly related to the lack of appropriate data and an inadequate representation of the representatives of the economy and the local authorities in the participative process. The results of the evaluation have a great applicability, as they were used for recognizing social innovation as possible solutions to solving the town's most pressing issues. One of the theoretical contributions to our work is the confirmation that the social pillar is inextricably linked to especially the economic pillar of sustainable development. The used tool turned out to be especially appropriate, because the researchers uncovered some hidden problems and conflicts that had not received as much professional or media attention. This is why we hope it will be used in urban planning and development in the future in other Slovenian cities and city municipalities.